

Almeda Samaranch, Elisabet; Di Nella, Dino (2011) "Introducción. Hacia un enfoque integral de la monoparentalidad", en Almeda Samaranch , Elisabet y Di Nella, Dino (Eds.) *Familias monoparentales. Violencias, discriminaciones y vulnerabilidad*. Colección Familias monoparentales y diversidad familiar, núm. 11 (Las familias monoparentales a debate. Cinco volúmenes), Vol. 5, Cap. 3, págs. 39-54, Barcelona: Copalqui Editorial. ISBN 978-84-939248-5-0. 1ª edición. 2ª Impresión Abril 2014.

3

DISCURSOS DE LA PSICOLOGIA SOBRE LA MATERNITAT IDEAL I LES IDENTITATS DE GÈNERE. REFLEXIONS SOBRE ELS SEUS EFECTES EN MONOPARENTALITATS DERIVADES DE VIOLENCIA MASCLISTA

Teresa Cabruja i Ubach

Quan em preparava la intervenció i pensava en què podia ser interessant que debatéssim en aquesta taula rodona sobre “Monoparentalitat derivada de situacions de violència”, em vaig trobar amb certs dubtes. La manera en què m’he anat trobant i topant, per dir-ho d’alguna forma, amb aspectes de les preocupacions i les necessitats de persones que han afrontat situacions de monoparentalitat per immigració, per adopció, per separació, per decisió pròpia i, més especialment, per una separació deguda a una història de violència masclista i maltractaments a la llar, m’ha portat –sense ser el tema que jo treballés–, a trobar-me una vegada i una altra amb tot el que té a veure amb situacions que qüestionen aspectes que relacionats amb la *normativitat social*.

Per això, em sembla interessant insistir en aquesta taula sobre la influència que tenen els imaginaris de *maternitat/paternitat*, de *feminitat/masculinitat*, així com les idees sobre les *identitats* i els models de família, no només com a pautes i creences culturals i socials en el dia a dia, sinó que impregnen i alimenten, també, gran part de les teories i intervencions psicològiques i mèdiques, i d’altres professionals, pel que fa a les comprensions de les persones. Des de quin hauria de ser el comportament *ideal* com a mare, com a *dona* i, fins i tot, tal i com posaré de manifest, com a *dona maltractada*.

Doncs, en cert sentit, podem dir que el dualisme sexe-gènere es troba present en les explicacions i interpretacions que es donen, en tots els seus aspectes, sobre una situació de monoparentalitat com a conseqüència de violència masclista. Des dels judicis respecte a les actuacions de les dones, tant de professionals i de no professionals com de les mateixes dones. És a dir, estan totalment impregnades d'una concepció androcèntrica de les identitats i de les possibilitats de les relacions materno-filials, així com inscrites en un seguit de relacions patriarcals que van des de la interacció/comunicació quotidiana fins al registre i anotacions de professionals de la psicologia, la llei o la sanitat. Per tant, dels diferents actors que participen en intervencions i en pràctiques quotidianes, tal com intentaré comentar a partir de les dades de diferents investigacions que he realitzat i de l'experiència que, com a professora de psicologia, m'ha portat a tutoritzar pràcticums de formació en diferents centres on s'atén o on es participa des de la psicologia en situacions de maltractament i de violència a la llar, des de centres d'atenció a la dona, centres d'intervenció psicològica, cases d'acollida, jutjats, etc.

En concret, el que em preocupa és el gran nombre de mites, tòpics i creences tant pel que fa a les *identitats* de gènere en les relacions heterosexuales com a les idees sobre el *desenvolupament infantil* o l'exercici de la maternitat i la paternitat, i, fins i tot, la mateixa concepció d'agressió i violència, presents en la mateixa ciència psicològica. I és que, sovint, el coneixement psicològic té un lloc primordial o força important en la nostra societat i cultura no només en l'atenció psicològica, sinó també pel que fa a la difusió d'idees sobre les conseqüències del que es viu en la infància respecte al desenvolupament personal posterior. I, és clar, aquestes idees no són neutres, sinó que hi ha tot un context de creences i d'ideologies que participen tant en la recerca psicològica com en les eines, instruments de mesura i sistemes de classificació que s'utilitzen en la intervenció, i que cal posar en dubte i fer-ne explícits els prejudicis, ja que, sovint, no depenen només de les persones concretes que poden estar treballant amb una bona formació professional i amb molt bona voluntat, sinó que formen part de la formació que es rep en psicologia i que els i les converteix en "experts" a l'hora de parlar de la personalitat humana.

L'objectiu, que des del meu punt de vista és important, és col·laborar a transformar/deconstruir aquestes creences i discursos hegemònics, promoguts tant per la ciència com per les tradicions i que impregnen des de polítiques públiques fins a quotidianitats i subjectivitats.

I, de fet, a partir de rellegir les entrevistes a dones que han

viscut violència domèstica, o a dones que han estat tractades psicològicament per diferents malestars i problemes, o a psicòlegs en formació i psicòlegs que formen, m'anava adonant que els *mites*, *ficcions* i *prejudicis* que acompanyen tant les situacions diverses de monoparentalitat com les situacions de violència i, per partida doble, les monoparentalitats derivades de situacions de violència reuneixen d'una manera molt especial les tensions que, sovint, han de viure les dones. Dit d'una manera senzilla, respecte a ser *bones/males mares*, *bones/males companyes*, construïdes en la nostra cultura per unes tradicions i per una ciència de tipus patriarcal, heterosexual i etnocèntric. Freqüentment, això es posa de manifest respecte als rols, però no només, sinó que toca aspectes més profunds de la subjectivitat humana i que tenen a veure amb la polaritat emocions-raó, femení-masculí, etc. De la racionalitat moderna. Cal aclarir que no per parlar de *mites*, de *ficcions* i d'*estereotips* em refereixo només a *representacions*, ja que considero que, en el cas de la psicologia o la psiquiatria, per exemple, els efectes que tenen sobre les persones, tant per l'autoritat que se'ls atorga com pel lloc que solen tenir organitzant diferents pràctiques socials i participant en diferents institucions, són d'un gran impacte. I això respon al fet que tenen un lloc especial en donar *resultats de recerques*, com a *experts* en dos sentits: el tema de la manera de ser de les persones i perquè el mètode és el científic. La seva influència no és només directa sobre algú que demana els seus serveis; la seva influència té a veure amb diferents grups i comunitats i el dia a dia, amb l'imaginari de les idees sobre com educar els fills i les filles. Quan em refereixo a ficcions i ideals, no vull dir que no tinguin efectes, conseqüències ben concretes sobre les dones, ben al contrari, ja que participen de les intervencions institucionals i polítiques i la vida quotidiana.

De fet, tant la psicologia com la psiquiatria, sovint han creat idees de normalitat/anormalitat que són ben discutibles. Idees com quin es el desenvolupament ideal dels nens i nenes, de la personalitat i els seus trastorns, que, de fet, no deixen d'estar travessades per valors, ideologies i moments històrics. En concret m'he centrat, especialment, en la *psicopatologització* de les dones al llarg del temps i a mirar d'entendre-ho d'una altra manera. És a dir, les idees i les aportacions de la psicologia funcionen activament en les discussions sobre les monoparentalitats. I es dona una convergència entre les retòriques científiques i les retòriques quotidianes, ambdues morals. S'influencien les unes a les altres, i influencien les qüestions que exposen els i les psicòlegs quan treballen dins d'un marc interpretatiu concret. Per tant, per part de psicòlegs i psiquiatres, sovint es continua reproduint alguns dels mites respecte a la *maternitat ideal*, el *desenvolupament*

ideal evolutivament dels nens i les nenes, el rol de les relacions heterosexuales, les idees sobre la masculinitat i la feminitat, etc., com a conseqüència que, tant la psicologia com la psiquiatria, continuen fortament arrelades a concepcions d'una ciència, d'un coneixement molt marcat pel que anomenem androcentrisme. A la vegada, també la interacció i les relacions/comunicacions són de tipus patriarcal, així com heteronormatives, independentment d'empaties o, al contrari, de distàncies professionals, ja que l'imaginari sociosexuat, tant en el currículum ocult de la ciència psicològica com en les actituds, participa en la interpretació i descodificació que es fa de les històries i en la posterior classificació de símptomes (Cabruja, 2008, 2005). Per exemple, en sobrerresponsabilitzar les dones respecte a la cura, o a l'espai afectiu, especialment en la maternitat i per protegir un model concret de família mononuclear. Sovint, la idea de la família nuclear com a lloc únic per al desenvolupament normal del nen o de la nena forma part de la majoria de discursos i reforça l'estructura de la societat moderna sobre les relacions heterosexuales de reproducció i de cria. Ja deia Michel Foucault que la família és un lloc de vigilància del desenvolupament dels nens i nenes, de biopolítica, tal com diferents autors i autores han desenvolupat (Larrosa, 1995), i, en especial, les aportacions sobre la regulació de les dones. De tal manera que, en el cas de les famílies monoparentals, si ens hi fixem, sovint es fa referència a les de dones, i gairebé mai s'hi inclouen, o molt poquetes vegades, les que provenen d'una absència, per exemple, de l'home, el pare, per la guerra o per mort. Aquestes no solen ser objecte de problematització. Per tant, la romantització de la família tradicional funciona com a referent només quan es trenca normativament respecte als fonaments patriarcal. En canvi, si aquests es mantenen, pren una altra significació.

En el cas de les dones, per exemple, una de les principals maneres en què es fan paleses aquestes construccions, tal com sabem, té a veure amb fins a quin punt se les responsabilitza o s'autoresponsabilitzen, directament o indirectament, del tipus de *llar* que han construït, *de com la sostenen, de l'elecció de parella que han fet, de si han tardat massa a emprendre a alguna acció, de si perjudiquen els fills i filles*, etc., i, molt especialment, dels efectes que el passat i el present de la situació viscuda tindran en el desenvolupament dels fills i filles. Al mateix temps, també, com molt bé saben la majoria de professionals i amics i amigues o familiars, el tema dels fills i filles és una de les causes més importants per permetre una relació de maltractament o, al revés, per no emprendre accions, degut a l'amenaça o la por al risc. I, d'altra banda, la monoparentalitat derivada d'una situació de violència és molt més complicada en una

societat com la nostra, tal com posen de manifest les diferents taules de les jornades. Per què? Doncs perquè els recursos personals i de xarxa de suport es veuen molt més afectats i perquè les experiències de judicis, cases d'acollida, etc., comporten més dificultats. I, de fet, de les entrevistes realitzades amb dones que han patit violència domèstica (Rohlf, Cabruja, Olmo i Espinàs, 2004), o per a qualsevol que treballi en algun servei, puc dir que el tema de la responsabilitat envers els fills i filles i les conseqüències de sigui el que sigui que facin és una preocupació constant.

Considero que un problema que hi ha és, precisament, que la mateixa psicologia ha contribuït activament a difondre la idea de quina hauria de ser la *maternitat ideal* amb relació a un *desenvolupament també ideal dels fills i filles*, i d'un model de família construït també com a ideal. Força estudis han posat en evidència, justament, com històricament la psicologia ha contribuït a construir la *norma* cultural de les famílies nuclears i a *patologitzar* les pràctiques parentals de certes mares. Per exemple, les psicòlogues Valerie Walkerdine i Helen Lucy (1989) mostren en diferents recerques, que porten per títol *Democràcia a la cuina*, o Valerie Walkerdine (1996) a *Dones obreres: aspectes psicològics i socials de supervivència*, com especialment les dones treballadores i que són de classe obrera han sigut objecte de la *psicologia de l'educació i la psicologia evolutiva*, des de la responsabilització del fracàs escolar fins a la de possibles comportaments antisocials. S'estableixen relacions entre absències de la llar i desenvolupament infantil, de tal manera que es construeix una idea que les dones quan no treballen s'ocupen intensivament dels fills i filles, quan moltes experiències i biografies desmenteixen absolutament aquesta correspondència, per raons molt diferents, o bé perquè en realitat eren les germanes qui se n'ocupaven, o bé perquè les mares eren a casa però treballant i amb poc temps, o bé perquè eren de classe alta i algú altre s'ocupava del fill o filla, i es culpabilitza per absència laboral o manca de formació com a conseqüències i qüestionaments d'estils de criances.

D'altra banda, les interpretacions de les reaccions i les posicions i comportaments de les dones estan totalment travessades per una concepció androcèntrica de les identitats. Des de considerar-les com a *histèriques*, a *estigmatitzar-les*, a col·locar-les *sota sospita* permanentment, ja sigui respecte a la credibilitat de les declaracions (si ho utilitza estratègicament per perjudicar l'home), ja sigui respecte a fins quin punt ha complert bé el rol de companya o el rol de mare, o fins a quin punt no ho ha provocat, o fins a quin punt no ha perjudicat els fills i filles... Faci el que faci: si no ho ha fet abans (separar-se), si ho fa massa tard, si ha aguantat massa, si no ha aguantat prou

(potser hagués hagut de provar de resoldre-ho d'una altra manera), si ho tenia que haver previst i no casar-s'hi o aparellar-s'hi (ella és la responsable), si està massa nerviosa (un relat confús desorienta i penalitza), si està massa calmada (no sembla creïble), si perjudicarà els fills i filles (separant-los del pare), si influenciarà el testimoni dels fills i filles (manipulant-los la ment), si no se'n pot cuidar perquè està massa alterada, si canvia d'opinió perquè potser la parella es recupera (volàtil i poc ferma, dependent), si no canvia d'opinió encara que el company segueixi algun tractament (insensible o individualista), etc.

Sovint les persones que treballem qüestionant les assumpcions, els valors que hi ha rere la formació psicològica ens trobem en una certa incomoditat, ja que davant la necessitat de suport i ajut psicològic en situacions de dolor, patiment, maltractaments, abusos, violència o d'altres, sembla que l'ajut prové, justament, de la intervenció terapèutica. I, així és, lògicament, en gran mesura. Per tant, abans de continuar amb la meua intervenció, vull comentar algunes cosetes que van en un altre sentit. (a) D'una banda, per part de les dones que han patit violència, sovint hi ha un gran reconeixement de l'ajut psicològic que se'ls facilita, especialment en termes de recuperació del que s'anomena *autoestima*, *d'empoderar-les*, *desculpabilitzar-les* i altres aspectes. En una recerca on fèiem entrevistes en profunditat a dones que havien patit violència, l'expressió clara de com els ha anat de bé rebre atenció psicològica apareix sovint, manifestant l'important rol que ha jugat per recuperar-se (Rohlf, Cabruja, Olmo i Espinàs, 2004). I la meua experiència com a tutora del pràcticum de psicologia a diferents serveis o associacions coincideix amb aquesta necessitat i el seu valor, quan així ho desitgen. (b) Cal explicitar, també, la dificultat que sovint tenen alguns psicòlegs a atendre situacions de violència, ja que s'enfronten a una situació que no han après durant la carrera, en dos sentits diferents. Sí que tenen preparació en tècniques i teories de transformar comportaments i percepcions, però no tenen –o tenen excepcionalment– formació per entendre la situació particular de les manifestacions que són reconegudes en el vocabulari psicològic en paraules com *depressió*, *estrés posttraumàtic*, etc., en un context d'interpretació radicalment diferent: com a resultat de viure una situació de desigualtat de gènere, com moltes dones que ja manifesten malestars, s'hi afegeix explícitament una situació de maltractament i violència (Cabruja, 2004). O, també, les dificultat que alguns psicòlegs expliquen respecte a riscos molt concrets des d'amenaques fins a com se sentiran si es troben amb la mort, per exemple (Corsi, 1997).

Però, el que sovint treballo mostra com es *psicopatologitza* les dones, quan, de fet, moltes de les seves reaccions en termes

de malestar i patiment psicològic tenen a veure amb respondre activament, passivament o psíquicament a situacions de desigualtat de poder en una societat de relacions patriarcals. Cada dia estic més convençuda que *cal incorporar seriosament una crítica i un coneixement de com funcionen les relacions patriarcals i l'androcentrisme en el coneixement científic psicològic i en la formació*. No obstant això, el compromís amb una perspectiva de gènere feminista des de l'àmbit psicològic és molt útil, però molt difícil, a causa de les resistències per la mateixa inscripció en la racionalitat positivista i la idea que amb una actitud positiva cap a la igualtat ja n'hi ha prou, així com un rebuig a la psicologia feminista (Cabruja, 2008).

Per això volia comentar avui, encara que sembli anar en contra de la meua mateixa especialització, com la psicologia i la psiquiatria també poden participar activament a reproduir normes i valors socials, i com, avalades per la idea d'objectivitat del coneixement científic, tenen un lloc especial, poc qüestionat, autoritzat i que legitima el que recomanen o els seus informes, i com això té efectes sobre les persones, les seves vivències i les maneres de sortir-se'n. És a dir, de fins a quin punt els valors, mirant d'esbrinar com funcionem i com som les persones, reproduïxen tot un imaginari social que té idees sobre la feminitat i la masculinitat, sobre les relacions heterosexuales, sobre el desenvolupament infantil correcte, sobre una construcció de causalitat entre com i en quines condicions s'exerceix la maternitat, especialment, i com seran els fills i filles, etc. Aquestes idees impregnen les maneres que tenim de pensar com som qualsevol de nosaltres o les preguntes que ens fem de fins a quin punt estem actuant adequadament o no, o quines són les conseqüències del que vivim.

3.1. Bones mares/males mares, mares "monstres": efectes de sobrerresponsabilització i culpabilització en l'exercici de la maternitat

Des de la psicologia del desenvolupament o la psicologia evolutiva es reforcen els rols i les relacions de gènere i de diferència sexual, per més que intenti presentar-se com a canviant en les noves situacions. Si bé no hi ha la moralitat respecte a la forma de vida, quan es comença a parlar dels fills i filles apareix la força, el pes de les relacions patriarcals. De fet, la construcció del nen o de la nena a Occident ja fa possible que les institucions depenguin dels especialistes i focalitzin especialment en les mares respecte a què li convé o no al fill o filla. Està passant en les adopcions –però no en les fertilitzacions– i també, d'una altra manera, en els informes mèdics i de

totes les parts socials implicades. Un bon exemple d'aquest entrellat és, per exemple, el que es veia en el film de Ken Loach *Ladybird ladybird*. Afegint-hi, a més, la dependència dels experts respecte a com educar un fill o una filla i com la globalització fa que els discursos occidentals sobre el tema colonitzin els espais de coneixement no hegemònics: especialment el del coneixement i experiència pròpia de les dones com a mares, però també dels pares, o com ha passat amb la reproducció i el part, i el d'altres cultures, amb altres modalitats. Les "males mares" es desvien del previst de diferents maneres: no proveeixen una família adequada, cosa que ja en els anys setanta el moviment feminista va qüestionar activament respecte als discursos tradicionals de maternitat. Però de males mares s'impregna l'imaginari de pel·lícules, novel·les, notícies i manuals de psicologia i psiquiatria. O la mare "monstre": monstre perquè treballa i deixa sols els fills i filles, monstre perquè no treballa i els sobreprotegeix, monstre perquè castra, monstre perquè...

El mateix passa amb el tema de la maternitat: una noia adolescent que decideix ser mare amb una vida de parella heterosexual i tradicional es menys qüestionada i es naturalitza el seu desig; una noia adolescent que decideix ser mare sense parella rep un gran control psicològic per saber si està preparada, si no és egoista. Per exemple, Diane Burns (2000) explica que, quan estava implicada en els debats públics i polítics a la Gran Bretanya per canviar les representacions negatives de les mares solteres, el 1998, s'enfrontava a una gran part d'arguments, també des del mateix activisme, dient que, de fet, aquestes dones no ho havien escollit i que la majoria es trobaven en aquesta situació perquè els companys, marits, etc., havien abandonat la família. Però, és clar, això reforçava absolutament la construcció del model que "hauria de ser".

El que vull dir és que els discursos sobre el bé dels fills i filles i sobre quin hauria de ser el desenvolupament adequat funcionen poderosament tant en els debats polítics com a nivell personal. I que tots els discursos: el científic, el polític, el quotidià i el personal o íntim són de tipus moral-ètic i estan relacionats. És a dir, sostenen, d'una manera o d'una altra, idees sobre què és bo i què no, sobre drets i obligacions per a cadascuna de les parts, i idees sobre funcionaments adequats o no. De fet, podríem admetre que, malgrat l'interès que han despertat recentment els nous models de famílies, la psicologia i la psiquiatria continuen construint directament o indirectament com a problemàtiques les monoparentalitats, excepte, lògicament, aportacions més compromeses amb el tema. És molt difícil escapar-se dels mites de l'imaginari sociosexual i de les relacions patriarcals respecte a quin hauria de ser l'exercici de la *maternitat ideal* arran

d'uns models de coneixement fortament inscrits en la *causalitat*, és a dir, en trobar relacions *causa-efecte* directes entre una variable i els seus efectes. Acostumats, a més, a fixar-se en les individualitats i les personalitats, en comptes de quines circumstàncies socials, culturals, relacionals i quines desigualtats de poder –relacionals, socials i econòmiques– fan possible situacions d'abusos.

De fet, la idea de *créixer sense un pare* o *créixer sense una mare* ha configurat gran part dels relats sobre els pànics, tot i que de maneres diferents. En canvi, en la majoria de teories psicològiques, curiosament, es donen dues característiques: d'una banda, *créixer sense un pare* és un problema, però no hi ha estudis sobre els pares treballadors, els pares a la guerra, la interacció biopsicosocial entre pares i fills i filles i, per contra, està ple d'estudis del pes que té la interacció de la mare biopsicosocialment amb el fill i la filla. Podria parlar també de com afecta en l'exercici de la paternalitat i quines són les conseqüències al revés i les dificultats per a pares que han assumit monoparentalitat. De fet, moltes dones expliquen que algú que les ha atès, siguin coneguts/udes, siguin professionals, els hi ha fet arribar la idea que els fills i filles "necessiten un pare". Com si *qualsevol pare*, per exemple, un que agrideix la dona, pel fet de ser pare, fos un bon pare, com moltes vegades s'afirma. Però a mi em sembla que els rols de paternitat i maternitat, tal com ens ha demostrat l'antropologia, són enormement variats al llarg de cultures i al llarg de la història, i enormement variats, també, segons les circumstàncies. Considero que les combinacions que es donen per ser un bon pare i una bona mare, o dos bons pares i dues bones mares, el que fan possible, també, en termes de feminisme i d'empoderament o relacions igualitàries, no es desprenen automàticament del fet de ser dona ni del fet de ser home, ni de ser biològicament els pares i les mares, ni de ser una parella heterosexual o no, sinó d'una varietat molt més complexa de maneres de fer. Tant la maternitat com la paternitat són construccions socials i, per tant, incorporen diferents maneres de veure el món, d'organitzar-se i de vincular-se afectivament en la cura i en l'educació dels fills i filles. És a dir, un seguit de significats diversos que trobem en les diferents pràctiques del dia a dia, que són canviants i *negociats/revisats/transformats* en la interacció i els intercanvis en els quals ens trobem immersos. A la vegada, tal com he plantejat abans, les ideologies que acompanyen aquestes maneres de fer varien segons cultures, grups, particularitats individuals, moments històrics, situacions i condicions de vida.

Però, resumint, la idea principal que volia exposar, focalitzada en el rol de la psicologia com a ciència, és, pel lloc que té i l'impacte de les teories que ha generat sobre la *maternitat* (mares depressives,

mares treballadores, mares absents, mares sobreprotectores, mares soles, mares adolescents, etc.), que, de fet, poc tenen a veure com les dones exerceixen la maternitat amb les seves condicions de vida i, més aviat contribueix a estigmatitzar les dones en aspectes fragmentats, aïllats del conjunt de la seva activitat i afectivitat com a mares i la complexitat de l'educació. És la unitat més estudiada i influencia moltes idees. Tal com passa amb les maternitats, les posicions de pare i de mare són canviants i obren moltes possibilitats diferents. Sentir-se afectivament i concretament compromesos, per exemple, pot ser més efectiu en la qualitat del temps que no passar molt temps sense ser-hi. Tampoc les presències i absències tenen un significat únic, com s'ha posat de manifest. Per això trobo tant interessant escoltar directament el que les dones i els homes expliquen sobre el dia a dia de ser pares o mares i sobre les condicions concretes en les quals ho són, i allunyar-se d'unes construccions idealitzades segons una ideologia concreta, que presenta un model hegemònic i normatiu de com ser pare o mare, i que prové d'unes recerques d'experts i expertes que, en realitat, no són objectives, sinó tant carregades de valors com la resta.

D'altra banda, tal com la psicòloga Erika Burman ha anat posant de manifest en les seves recerques, les maneres com es desenvolupen els nens i les nenes tampoc no segueixen aquests ideals de progrés que proposen les explicacions de la psicologia evolutiva, on continuen les divisions públic-privat i els dualismes gènere-sexo, i on les anàlisis feministes han fet possible entendre d'altres maneres tant el desenvolupament moral com els aprenentatges, per exemple. El que vull assenyalar és com totes aquestes idees impregnen de manera imperceptible les nostres subjectivitats i ens generen tensions diverses en els judicis que es fan sobre com educar els fills i filles. Generant uns estàndards normatius que apareixen com a deslligats d'aspectes polítics-morals i tenen un lloc primordial més enllà de les pròpies experiències i de les relacions tant amb la resta de persones que les envolten com amb les condicions de vida més estructurals.

3.2. Sobre la psicopatologització de les dones

De fet, com comentava, des de la psicologia es polaritza la subjectivitat o el comportament de les dones com a *normals* i *adequats* o no respecte a la construcció de la feminitat, dels dualismes de gènere i del model hegemònic heteropatriarcal i sociosexual. Així, pel que fa a la comprensió de l'expressió dels seus malestars psicològics, que són interpretats des de les categories de personalitat, i dels seus

síntomes i trastorns per part de la psicologia i la psiquiatria, quan, des del meu punt de vista, una gran part, en realitat, podrien ser interpretats com a resposta a un context de relacions de poder i de dominació patriarcals i a situacions de desigualtats socials i relacionals variades. La resta igualment seria possible reinterpretar-los fora de la cotilla de significació i fragmentació que instal·la la ciència de les maneres de ser humanes. És el que, de vegades he presentat com a *violències de la psicologia a les dones* (Cabruja, 2007, 2008), ja que, d'alguna manera, qualsevol trencament de rol previst per les relacions patriarcals o qualsevol patiment, dolor, tristesa, ràbia o depressió com a resposta, en realitat, a situacions de dominació o relacions de poder dins la parella no es descodifica en aquest sentit, sinó que passa a ser tractat com un trastorn de caràcter o passa a ser associat a una causa lligada al cos i el funcionament hormonal de les dones. Em refereixo a síndrome premenstrual, depressió postpart, histèria, etc. No m'hi entretindré, perquè el que vull assenyalar és tan sols que totes aquestes interpretacions sobre l'expressió de les dones en situacions de desigualtat de poder o de reacció a silencis continuats d'ordre patriarcal, de desatenció o de penalització als seus comportaments i desitjos o llibertats, fins arribar a una situació de maltractament o de violència, acaben sent *reinterpretats* com a "problemes de caràcter" o de "personalitat" de les dones. És a dir, es desplacen de l'àmbit social al psicològic o individual. De fet, hi ha psiquiatres i psicòlegs que parlen de diferents tipus de *silenciaments* (farmacològics, terapèutics, etc.) a les iniciatives, agències o reaccions de les dones a situacions d'opressió, abusives o controladores. Burín (1990) en diu "tranquil·litats receptades". Això va fer que la psiquiatra Phyllis Chesler, en els anys setanta, en un congrés nord-americà sobre psiquiatria i psicologia, demanés una indemnització per a les dones que, de fet, no havien sigut ajudades pels seus terapeutes i pensés a fer un refugi per a elles. És a dir, desaprovades, desencoratjades, pel que vaig reunir com a *excessos* amb relació a la construcció de l'ideal femení: agressió, crits, promiscuïtat, nerviosisme, còlera, independents, etc. En comptes d'interpretar-se com a reaccions i accions per no seguir rols i expectatives, i com a agències i resistències, tant en la ficció com en les biografies i autobiografies o en els informes mèdics, a relacions patriarcals i a la racionalitat androcèntrica i masculina (Cabruja 2006, 2007).

Tot i que, lògicament, la introducció de l'ètica professional a la psicologia ha implicat una garantia, el fet de no incorporar el rol de les relacions en una societat androcèntrica i patriarcal considero que continua influenciant les interpretacions i registres que es fan de les declaracions de les dones, per exemple. Per suposat, això no només

es troba en les consultes de psicòlegs, perquè en el camp sanitari hi ha força estudis de com també intervé en el diagnòstic o en els mateixos protocols, des de l'atenció primària a especialistes de digestologia o cardiologia (Valls-Llobet, 1999, 2001, 2006). I, de la mateixa manera que passa amb la psicologia, és independent de la bona disposició i el rigor de l'atenció, ja que, finalment, té a veure amb la producció d'una ciència androcèntrica. De fet, el que passa és que pensar en les intervencions com a asèptiques immunitza respecte al seu caràcter moral i polític i queden, d'alguna manera, abstretes de les condicions socials de desigualtat, com si no participessin en la construcció de les categories de diagnòstic. En aquest sentit, les reaccions de les dones a situacions d'opressió o amenaça són traslladades a la psicopatologia. I, anotacions com "fora de control", "histèrica", "molt nerviosa", "confusa", "inestable", etc., formen part dels registres, observacions i valoracions per part de diferents professionals implicats en l'atenció a dones que han patit violència masclista. O, viceversa: una declaració massa tranquil·la també pot ser interpretada com a falsa. Ambdues situacions posen de manifest el mateix tipus d'imaginari. Psicopatologització que apareix en molt comentaris de professionals.

Des del meu punt de vista, formaria part d'una extensió dels micromasclismes que Victòria Sau explicava i que Luis Bonino desenvolupa quan parla de les pràctiques quotidianes de dominació en relacions heterosexuales, de no atendre les seves necessitats, no respondre i mantenir silenci o considerar que no és important el que les preocupa, etc. Per suposat –potser no cal aclarir-ho–, aquests micromasclismes són aplicables i reproduïbles per psicòlegs i psiquiatres, independentment que siguin homes o dones, perquè la qüestió és la socialització en una ciència masclista, androcèntrica i etnocèntrica, que pot tenir efectes autoritaris: estatus de les preguntes i respostes, jerarquies, silencis, intervencions controlades, curtes i precises, enfront d'intervencions desorganitzades, plenes de detalls... D'aquesta manera, unes històries o uns relats són privilegiats o, al revés, esbiaixats i obligats a entrar en el que demana l'especialitat per sobre d'altres, amb efectes ben traumàtics per a les dones. El micromasclisme de la ciència prové del currículum ocult, amagat, segons el qual es decideix a qui es pregunta o a qui se li fa un test i què es constitueix com a problemàtic.

3.3. Les dones sota sospita en un marc patriarcal de relacions hetero

En les situacions de monoparentalitat després d'una situació de violència masclista, un altre dels efectes que qüestionen a les dones és tot l'imaginari que hi ha respecte a la feminitat com a estratègica, manipuladora i mentidera. És el que vaig exposar en un text que porta per títol "Testimoni@s/activ@s molest@s. Prácticas discursivas y dispositivos sociosexuados en psicología y derecho" (Cabruja, 2009), sobre tot el tema de la credibilitat i com reproduceix uns estereotips de la feminitat que s'activen i que participen intersubjectivament en la construcció de la feminitat amb aquestes característiques; ja que, de fet, és l'altra vessant o la part de temor que genera la mateixa construcció de domini i poder en els àmbits afectiu i emocional. *Desobediències* o *separacions* dels rols prescrits, de les possibilitats identitàries i de ciutadania, i, en les idees ingènua/astuta, dubtes sobre què recorda i què no, rellevants de com es construeix la feminitat i que també participa en la construcció del síndrome d'alienació paternal, per exemple.

En el cas de monoparentalitat que es deriva de viure una situació de violència domèstica, l'expressió d'aquest imaginari cau amb tot el seu pes. I poden sortir preocupacions de les dones per l'efecte d'anar amb fills i filles a cases d'acollida, o la culpabilització per haver estat en una relació de maltractament, de no "haver fet un pas abans", en la línia que comentava sobre que les relacions patriarcals fan les dones responsables últimes de l'èxit del benestar de la parella, de tal manera que això ja passa en situacions de separacions, on la dona sovint és acusada de no haver pogut sostenir bé la parella, fruit de com es construeix la responsabilitat en el camp dels afectes. A més, les aportacions psicològiques, sovint, han intervingut en les polítiques públiques i socials, decantant-se cap a posar recursos que tracten problemes socials com si fossin *dèficits*, *mancances* o *incapacitats* individuals.

Resumint, la societat occidental ha generat uns models de quin és el desenvolupament infantil correcte que desmentirien generacions anteriors o grups culturals d'altres llocs, però que el "pes" de la credibilitat i autoritat científica han instal·lat com a correctes. Això genera grans problemes per a qualsevol situació que se separa d'aquest desenvolupament previst com a normatiu-normal i genera la necessitat d'un seguiment psicològic (regulació). L'individualisme de la ciència ha generat també un afany a centrar-se en una idea d'efectes psicològics que està tant deslligada de la pluralitat de maneres com aprenem i ens desenvolupem que, en

parlar de síndromes i símptomes, en comptes d'ajudar o col·laborar en un bon funcionament, reproduïxen aquesta construcció sobre què és normatiu i què no. Per això em sembla interessant entendre com les relacions patriarcals i l'androcentrisme del coneixement científic construeixen marcs d'interpretació de les *identitats* i dels *desenvolupaments* que no són neutres i que, en tenir un lloc de discursos de veritat o de científicitat, tenen efectes constrenyedores sobre les persones i les seves maneres de viure. Crec que cal anar cap a comprensions alternatives, menys hegemòniques i més relacionals, de les maneres de ser i de viure que puguin incorporar amb fermesa les condicions de desigualtat social, econòmica, cultural, i de sexe, gènere i sexualitats i les relacions de poder que possibiliten, per fer possibles altres maneres menys constrictores a nivell subjectiu i relacional. Crec que val la pena, malgrat les dificultats, d'integrar iniciatives que trenquen i qüestionen les versions identitàries hegemòniques que ens hem anat trobant i generar noves creativitats, així com possibilitar socialment i col·lectivament nous models de convivència i d'existència. Polititzar els relats sobre les maneres de viure i deixar de psicopatologitzar el que trenca amb les normes i el que participa de polítiques de governabilitat social a partir de la governabilitat de les subjectivitats.

Per a futurs models de pares, mares, monogàmies derivades de situacions diferents crec indispensable introduir diferents estratègies per a incloure contextos, transformacions de models i resignificacions tant de l'estudi del desenvolupament humà i de les identitats com de la multiplicitat de models possibles, anant a allò que fa possible connexions útils més enllà de moralismes i ideologies, defensades o no per la ciència. Fer possible l'intercanvi i la manera com en el dia a dia es troben formes de tirar endavant em sembla de gran ajut, així com col·laborar en minimitzar la influència de discursos excessivament constrenyedors, des del meu punt de vista, per a homes i per a dones, i per a la diversitat de relacions i xarxes emocionals, de sexualitat, etc., que poden haver-hi.

3.4. Referències bibliogràfiques

- Álvarez-Uría, F. (ed.) (1992). *Marginación e Inserción. Los nuevos retos de las políticas sociales*. Madrid: Endymion.
- Bonino, L. (1997). Desconstruyendo la "normalidad" masculina, apuntes para una psicopatología de género masculino. *Actualidad Psicológica*, 253, p. 17-20.

- Bonino, L. (2008). Micromachismos -el poder masculino en la pareja "moderna". Dins J.A. Lozoya i J.C. Bedoya (comp.), *Voces de hombres por la igualdad*. Edición electrónica de Chema Espada.
- Burin, M. (ed.) (1990). *La tranquilidad recetada*. Buenos Aires: Paidós.
- Burman, E. (1998). *La Deconstrucción de la Psicología Evolutiva*. Madrid: Visor.
- Cabruja, T. (2004). Violencia doméstica: sexo y género en las teorías psicosociales sobre la violencia. Hacia otras propuestas de comprensión e intervención. *Intervención Psicosocial: Revista sobre Igualdad y Calidad de Vida*, vol. 13, núm. 2, p. 141-153.
- Cabruja, T. (ed.) (2005). *Psicología: perspectivas deconstruccionistas. Subjetividad, psicopatología y ciberpsicología*. Barcelona: EDIUOC.
- Cabruja, T. (2006). Mentes Inquietas/Cuerpos Indisciplinados. Dins M. Torras (ed.), *Corporizar el pensamiento: escrituras y lecturas del cuerpo en la cultura occidental*. Pontevedra: Mirabel Editorial, p. 69-92.
- Cabruja, T. (2007). Lo"k"as lo"k"uras o"k"upadas. Violencias de la psicología a las mujeres: psicologización, psicopatologización y silenciamiento. Dins B. Biblia i C. San Martín (coord.), *Estado de wonderbra. Entretejando narraciones feministas sobre las violencias de género*. Barcelona: Virus Editorial, p. 155-170.
- Cabruja T. (2008). Problematizando construcciones de la feminidad, el cuerpo y la subjetividad: otras ceni/cyborg/cientas. Dins J. Birulés i M.A. Vivas (ed.), *Mujer y trabajo: entre la precariedad y la desigualdad* (p. 19-39). Madrid: Consejo General del Poder Judicial, Escuela Judicial, Estudios de Derecho Judicial.
- Cabruja, T. (2008). ¿Quién teme a la psicología feminista? Reflexiones sobre las construcciones discursivas de profesores, estudiantes y profesionales de psicología para que cuando el género entre en el aula, el feminismo no salga por la ventana. *Pro-posiçoes*, vol. 9, núm. 2(56), p. 25-46.
- Cabruja, T. (2008). Prejudicis i valors en la formació i la pràctica professional de la psicologia: Entre el "currículum ocult" i les interaccions personals. Dins E. Villar (ed.), *Pràcticum de Psicologia. Fonaments, reflexions i propostes*. Girona: Documenta Universitaria (UdG Publicacions), p. 287-303.
- Cabruja, T. (2009). Testimoni@s/activ@s molest@. Prácticas discursivas y dispositivos sociosexuados en psicología y derecho. Dins de G. Nicolas i E. Bodelón (2009), *Género y dominación. Críticas feministas del derecho y del poder*. Barcelona: Anthropos Editorial.

- Corsi, J. (1997). *Violencia familiar: una mirada interdisciplinaria sobre un grave problema social*. Buenos Aires.
- Rohlf, I.; Cabruja, T.; Olmo, R. i Espinàs, L., (2004). "Aproximació a l'anàlisi dels recursos implicats i la seva idoneïtat en el procés de recuperació de les dones víctimes de violència domèstica a la ciutat de Girona". Informe mecanografiat ICD.
- Valls-Llobet, C. (1999). La paciente invisible. *Integral*, núm. 236, p. 38-41.
- Valls-Llobet, C. (2001). Desigualdades de género en salud pública. *Quadern Caps*, núm. 30, p. 34-40.
- Valls-Llobet, C. (2006). *Mujeres invisibles*. Barcelona: De bolsillo.
- Walkerdine, V. i Lucey, H. (1989). *Democracy in the Kitchen? Regulating Mothers and Socialising Daughters*. London: Virago.
- Walkerdine, V. (1992) Mujeres de clase obrera. Aspectos psicológicos y sociales de supervivencia. Dins Álvarez-Uría, F. (ed.), *Marginación e inserción. Los nuevos retos de las políticas sociales*. Madrid: Endymion, p. 135-162.
- Walkerdine, V., Lucey, H. i Melody, J. (2002). *Growing Up Girl: Psychosocial explorations of Gender & Class*, London: Palgrave; New York: New York University Press.